

TOKAT'TA BULUNAN BİR CÖNKTE GEÇEN ÂŞIK ÖMER'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE*

Evaluation of Ashik Omer's Poems Found In an Unregistered Cönk

Dr. Öğr. Üyesi Çetin YILDIZ**
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Said KIYMAZ***

ÖZ

Türk halk edebiyatı ile ilgili araştırmalarda kullanılan en önemli yazılı kaynakların başında cönkler gelir. Genellikle meraklısı tarafından kaleme alınan bu eserler, hem yazıldığı dönemin halk kültürü ve edebiyatı ile ilgili bilgiler vermesi bakımından hem de daha önceki dönemlerde yaşamış olan âşıkların şiirlerini içermesi bakımından oldukça önemlidir. Cönkler herhangi bir kaygı ve beklenti gözetilmeksizin oluşturulduğundan yalın ve samimi bilgiler içerirler. Bu yüzden gün yüzüne çıkarılan ve okunarak bilim dünyasına tanıtılan her bir cönk ayrı bir kıymete sahiptir. Kütüphanelerde kayıtlı olan cönklerin tamamı henüz okunmadığından, bazı cönklerin ise kayıt altına alınmamış olmasından dolayı âşık edebiyatı ile ilgili çalışmalar eksik kalmaktadır. Cönkleri oluşturan kişilerin dâhil oldukları tarikat, mezhep gibi özel eğilimleri dışında bu eserler yazılırken seçilen şiirler bize o şiirlerin şairlerinin kendi dönemlerindeki halkın edebî zevkine hitap ettiğini ve halkın edebî kritiğinden geçtiğini göstermektedir. Bu durum, ilgili âşığın şiirindeki ifade kuvveti, söyleyiş tekniği ve yapmacılıktan uzak olması gibi pek çok unsurla yakından alakalıdır. Önceki yüzyıllarda yaşamış olan âşıkların şiirlerinin daha sonraki yüzyıllarda kayda alınması, bu âşıkların başka âşıklarca örnek alınıp şiirlerinin dillerde dolaşırıldığı ve ustalığını göstermektedir. Şiirlerin dilden dile dolaşması, usta-çırak ilişkisi çerçevesinde oluşan âşık kollarının bir neticesi de olabilir. Ancak hâlihazırda 19. yüzyıl öncesinde geleneksel anlamda âşık kollarının oluşumuna dair elde kesin bilgiler mevcut değildir. Dolayısıyla bu yüzyıldan önce yaşamış olan âşıkların şiirlerinin dilden dile dolaşmasını sadece âşık kolu çerçevesinde açıklamak şimdilik mümkün değildir. Bu anlamda usta-çırak ilişkisiyle aktarılamayan kimi ürünlere cönkler kaynaklık etmektedir. Bazı âşıkların gezgin âşık olmaları münasebetiyle şiirleri pek çok bölgede bilinmiş ve kayıt altına alınmıştır. Ancak bununla birlikte, bazı âşıkların şiirleri âşığın daha önce gitmediği bilinen bölgelerde ve kendisinden yüzyıllar sonra dahi söylenegelmiştir. Bu durum âşığın şiirlerinin halk tarafından sevilmiş olduğunu göstermesinin yanında sözlü geleneğin yaygınlığı ve kültürel aktarım sürecindeki rolü ile de ilgilidir. Âşık Ömer bu özelliklerle çerçevesinde değerlendirilebilecek ender âşıklardandır. Yunus Emre'den sonra şiirleri en geniş alana yayılmış âşık olan Âşık Ömer, âşıklık geleneğinin zirve isimlerinden biri olarak kabul edilir. Şiirlerinin bir kısmı divanında bulunmakta iken pek çoğu cönklerde kayıt altına alınmıştır. Cönkler okunduğu Âşık Ömer'e ait yeni şiirler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada da bu cönklerden biri olan, Tokat il merkezinde ikamet eden Hasan Erdem'in şahsi kütüphanesinde alınan bir cönte geçen ve Âşık Ömer'e atfedilen dört şiir üzerinde durulmuştur. Çalışmada öncelikle şiirlerin geçtiği cönk hakkında bilgiler verilmiştir. Böylece ilgili cönk akademik çalışma yapmak isteyenlerin istifadesine sunulmuştur. Daha sonra Âşık Ömer'le ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. Çalışmanın esas kısmında ise incelediğimiz cönte bulunan Âşık Ömer şiirleri daha önceki çalışmalarda yayımlanan Âşık Ömer şiirleri ile karşılaştırılmıştır. Cönte Âşık Ömer'e atfedilen şiirlerden üç tanesinde Âşık Ömer'in mahlası kullanılmışken bir tanesinin son dördlüğünde mahlas bulunmayıp başlık kısmında Âşık Ömer yazmaktadır. Bu şiirlerden bir tanesi daha önce yayımlanmıştır. Diğer üç şiir ise bu çalışma aracılığıyla ilk defa yayımlanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Âşık Ömer, cönk, âşıklık geleneği, sözlü ve yazılı kültür, Tokat.

ABSTRACT

Cönk, a collection of literary works kept by various people who are not necessarily the composers of those works, are the primary sources used in investigations of Turkish folk literature. Usually kept by literature enthusiasts, cönk, are significant as they provide information on the folklore and literature of the period and as

* Geliş tarihi: 27 Aralık 2019 - Kabul tarihi: 15 Ağustos 2020
Yıldız, Çetin; Kıymaz, Mustafa Said. "Tokat'ta Bulunan Bir Cönte Geçen Âşık Ömer'in Şiirleri Üzerine"
Millî Folklor 128 (Kış 2020): 260-271

** Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aksaray/Türkiye, cetinyildiz@aksaray.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3985-1086.

*** Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Adıyaman/Türkiye, mkiymaz@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3821-5499.

they include poems by previous ashiks (minstrels) who were folk poets. As they were not kept in any concerns or expectations, cönks provide clear and sincere information. Therefore, each and every cönk possesses great value when it is uncovered and translated. Because all the cönks currently registered in libraries are not translated so far and some are not registered yet, studies on folk poetry and literature are incomplete. While some cönks display the sect or cult of their keepers, most of them conclude that the poems they harbour appealed to the interest of contemporary readers and audience and that they stood the test of public criticism and became folklore. It is closely related to many elements such as those ashiks' tone, means of expressions and lack of artificiality. Their poems were transcribed down to cönks in following centuries, which means that those poems were recited by later ashiks who imitated them as predecessors. The fact that earlier poems were recited by later generations of ashiks may also result from a master-apprentice relationship. However, the current knowledge on the formation of traditional ashik branches is not clear prior to 19th century. Therefore, it is not currently possible to tie the tradition of recitals to ashik branches with regards to poets before 19th century. On the other hand, cönks function as the source for those literary works outside the master-apprentice relationship. As some ashiks were wanderers, their poetry was known and recorded in many regions. However, some poems were recited centuries after their composer's life in the regions where the ashiks are known not to have visited. In addition to showing that an ashik is appreciated by the public, it is also related to the spread of oral tradition and its role on cultural transfusion. Ashik Omer is one of the few folk poets who can be evaluated for these features. He is regarded among the best practitioners of ashik tradition whose poetry has been known in a vast territory, after Yunus Emre. Many of his poems are found in his divan while some are only registered in cönks. New poems by Ashik Omer are discovered as new cönks are translated. This study focuses on four poems attributed to Ashik Omer which were uncovered in a cönk found in the private library of Hasan Erdem in the province of Tokat. Introductory information is provided about the cönk on which the poems are written. Therefore, the cönk in question is open to the interpretation of other scholars. Afterwards, the studies on Ashik Omer are mentioned. The main argument of the study comprises the comparison of the newly discovered four poems with the previous poems by Ashik Omer published earlier studies. Three of the poems attributed to Ashik Omer display his pseudonym. While the fourth poem lacks it, it is listed with a title as Ashik Omer. One of the four poems was published before in a paper. The remaining poems are published for the first time with this study.

Key Words

Ashik Omer, cönk, minstrelsy tradition, oral and written culture, Tokat.

Giriş

Çoğunlukla halk şiiri olmak üzere halk kültürü ile ilgili bilgilerin kaydedildiği, sırtı dar, ensiz, deri kaplı ve uzunlamasına açılan defter şeklinde tanımlanan cönkler için, sığirdili/danadili, beyâz-ı büzürg veya sefine-kâri isimleri kullanılmıştır (Kaya, 2007: 188). Günümüzden bakıldığında cönklerin; geçmişe ait kültürel verileri barındırması, halk şairlerinin divanlarda kaydedilmemiş şiirlerini içerebiliyor olması, yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel yaşantısına dair ipuçları vermesi bakımlarından oldukça kıymetli olduğu söylenebilir. Cönklerde divan şairlerinin şiirlerinin yanında çeşitli dualar, sihirle ilgili notlar, ilaç tarifleri, sahibini ilgilendiren doğum ve ölüm tarihleri, alacak verecek hesapları, anonim türkü, mâni ve ilahiler, halk hikâyeleri ve daha birçok konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca genellikle halktan kimseler olan cönk yazarlarının, gezgin şairlerin uğradıkları yerlerde söyledikleri türkü, koşma, destan ve fıkraları, hikâyeleri çok defa aklında tutabildiği kadarıyla eksik ya da yanlış olarak kâğıda geçirdiği; mâni ve bilmece-leri, kendi hayatıyla ilgili ve kendince gerekli birtakım hastalıkların tanımını, bunların tedavi yollarını, reçeteleri, tılsımları, özel hayatına ait notları bu defterlere yazdığı, böylece sayısız ve birbirinden çok farklı muhtevaya sahip cönklerin meydana geldiği bilinmektedir (Gökay, 1993: 74). Cönkleri oluşturan halktan kişiler cönkün içeriğini herhangi bir eser ortaya koyma kaygısı gütmeyen oluşturduklarından onları ilk amatör derlemeciler olarak da tanımlayabiliriz.

Halk edebiyatı açısından bakıldığında cönklerde genellikle önceki dönemlerin yahut cönkün yazıldığı dönemin meşhur şairlerinin şiirlerine daha sık rastlanılmaktadır. Bu durum çoğunlukla meraklısı tarafından oluşturulan cönkü yazar kişinin ya ilgi duyduğu ya

da sıklıkla işittiği şiir ve şairlerle ilgilidir. Çalışmamıza konu olan Âşık Ömer'in şiirlerinin bulunduğu cönkün zahriyesinde 1285 tarihi bulunmaktadır. Bu tarihin dışında bazı şiirlerin alt kısımlarında Hicri 1257, 1266, 1268, 1269, 1271, 1279, 1294 gibi tarihler zikredilmektedir. Bu tarihler cönkün Miladi olarak 19. yüzyılın sonlarında oluşturulduğunu bize göstermektedir. Ancak burada dikkate değer husus cönkün yazıldığı tarih dü-şüntülürse, yaklaşık 200 yıl önce yaşamış olan Âşık Ömer'in şiirlerinin hâlâ sözlü gele- nekte yaşıyor olmasıdır. Hem yaşadığı dönemin hem de âşık edebiyatının geneli için zirve isimlerden biri olduğunu söyleyebileceğimiz Âşık Ömer “Yunus Emre'den sonra bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda, Kırım'da, Azerbaycan'da, Irak'ta, Kuzey Afrika'da ve kıs- men Orta Asya Türk boylarında en çok okunan ve geniş bir şöhrete sahip olan şairimizdir” (Elçin, 1987:15). Bu kadar geniş bir coğrafyada bilinen bir şair olması Âşık Ömer ile ilgili yapılan araştırmalarda bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Âşığın geniş bir coğrafyada bilinmesi, şiirlerinin pek çok cönk ve mecmuada farklı şekillerde kaydedil- mesine sebep olmuştur. Bu durumun bir diğer neticesi de şiirleri dilden dile dolaşan her âşıkta olabileceği gibi Âşık Ömer'in de bazı şiirlerinin başka şairler adına kaydedilebile- ceği yahut başka şairlerin şiirlerinin onun adına kayıt altına alınabileceğidir. Âşıkların yaşadıkları dönemin dil özellikleri yahut onların üslup farklılıklarından yola çıkarak bir şiirin bir âşığa ait olup olmadığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak buna rağmen Âşık Ömer'in divanı dâhil tespit edilen şiirlerinin bir de bu açıdan değerlendirilerek bu şiirler- den ona ait olmadığı âşikâr olan şiirlerin belirlenmesinde fayda vardır.

Âşık Ömer'in hem aruzla hem de hece ile şiirler yazması, saz çalması, seyahat et- mesi, âşık kahvehanelerinde bulunarak atışmalar yapması (Elçin, 1987: 13-14) onun çok yönlü kişiliğine işaret etmektedir. Bu durum divanında bulunmayan fakat cönklerde bu- lunan pek çok şiirin varlığının sebebini izah etmektedir (Karasoy-Yavuz, 2003: 194).

Sadeddin Nüzhet Ergun (1935)¹ tarafından Âşık Ömer'in 666 şiirinin yayımlandığı çalışma ilk olması bakımından önemlidir. Âşık Ömer'in daha sonraki tarihlerde tespit edilen şiirleri yayımlanırken araştırmacılar çoğunlukla bu çalışmayı esas almışlardır. Naci Yüngül (1939) *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde, bir cönkte tespit ettiği Âşık Ömer'e ait olan ve Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından yayımlanan Âşık Ömer divanında bulunmayan 2 şiiri yayımlamıştır. Tatçı ve Hançerlioğlu (1988), Esat Köseoğlu'nun şahsi kütüphanesinden temin ettikleri bir cönkte bulunan Âşık Ömer'e ait 19 şiiri yayımlamışlardır. Aynı araştırmada, bu cönkün Miladi 1713 tarihli olmasına dikkat çekilerek şairlerin yaşadığı zamana yakın yazılmış eserlerdeki şiirlerin asıllarına daha yakın olduğunu belirtilmekte- dir. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi'nde 10 H. K. 523 numarada kayıtlı olan bir cönkte geçen Âşık Ömer şiirleri, Abdülkerim Gülhan (1999) tarafından yayımlanmıştır. Bu ça- lışmada Âşık Ömer'e ait 9 şiir bulunduğu, bu şiirlerden 4 tanesinin Sadeddin Nüzhet Er- gun'un çalışmasında daha önce yayımlandığı belirtilmektedir. Rıza Fazıl ise Âşık Ömer divanının Taşkent'te basılmış nüshasını Kiril alfabesi ile yayımlamıştır (İbraev, 2007). Karasoy-Yavuz (2003) Âşık Ömer ile ilgili bir cönkte tespit ettikleri 27 şiiri yayımlamış- lardır. Bu araştırmacılar aynı zamanda Âşık Ömer ile ilgili en geniş çalışmayı da gerçek- leştirmişlerdir. Bu çalışma, Âşık Ömer divanının Mevlana Müzesi Kütüphanesi, Süley- maniye Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, The British Library, Fahri Bilge ve Abdullah Öztemiz nüshaları ile yazma nüshalarda geçmeyen ancak kay- naklarda ve akademik çalışmalarda Âşık Ömer'e ait olduğu belirtilen şiirlerin tamamını içermesi bakımından oldukça geniş ve kıymetlidir (Karasoy-Yavuz, 2015)². Deniz (2015), Niğde Bor kaynaklı üç cönkte bulunan şiirler üzerine hazırladığı çalışmasında

Âşık Ömer'e ait toplam 17 şiiri yayımlamıştır. Yavuz-Karasoy (2017) cönklerde geçen, Âşık Ömer'e ait bazı şiirleri ayrıca yayımlamışlardır. Çavdar (2017) Fransa Milli Kütüphanesindeki cönklerde bulunan, Âşık Ömer adına kayıtlı 15 şiiri yayımlamıştır. Büyükoğuz Töret (2019) ise Balıkesir'de bulunan bir cönkte geçen ve Âşık Ömer'e ait olduğu belirtilen 12 şiir yayımlamıştır. Hüseyin Aldemir (2019) tarafından yayımlanan bir başka çalışmada Milli Kütüphane'de 06 Yz Mil Cönk 51 yer numarası ile kayıtlı olan bir cönk incelenmiş ve bu cönkte pek çok şaire ait şiirlerin yanında Âşık Ömer'in de şiirleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu çalışmada bulunan Âşık Ömer'e ait şiirler Özarslan ve Aldemir tarafından makale olarak yayımlanmıştır. Bu cönkte Âşık Ömer'e ait 89 şiir tespit edilmiş olup bunlardan 31 tanesinin daha önce yayımlanmadığı belirtilmiştir (Özarslan, Aldemir, 2020). Ahmet Kara da (2019) doktora tezi olarak hazırladığı *Dini Tasavvufi Şiirler Mecmuası* isimli çalışmasında tespit ettiği Âşık Ömer'e ait şiirleri makale olarak yayımlamıştır (Kara, 2020). Kara, bu çalışmada tespit ettiği 35 şiirin daha önce yayımlanmadığını, 2 şiirin ise yayımlanmış divan çalışmalarında dörtlüklerinin eksik olduğunu belirtmektedir. Ayrıca aynı mecmuada Adlî mahlasıyla yazılmış 3 şiirin de bulunduğunu ancak bunların Adlî mahlaslı başka şairlere de ait olabileceğini belirtmektedir.

Bu çalışmada kütüphanelerde kayıtlı olmayan bir cönkte geçen, Âşık Ömer'e atfedilen şiirler üzerinde durulacaktır. Bu cönk Tokat'ta ikamet eden Hasan Erdem'in şahsi kütüphanesinden fotoğrafları çekilmek suretiyle temin edilmiştir.³ Cönk her iki tarafından başlamak üzere ileriye doğru yazılı şekildedir. Gerek cönkün iç kapak kısmında yazılmış olan “Hâfız Şerîf Muhammed Efendi Bi-sinnihî İbrâhim Ağa” ifadesinden gerekse cönkteki bir şiirin alt kısmındaki “Es-seyyid Şerif Muhammed Efendi yazdı” ifadesinden bu cönkün müstensihinin Şerif Muhammed Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Cönkün iki taraftan başlamak suretiyle yazılmış olması ve her iki taraftaki şiirlerin genel itibarıyla birbirinden farklı olması, her iki tarafın ayrı kişiler tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Elif-name şeklinde yazılmış olan şiir dışındaki üç şiirden ikisinin üst kısmında Âşık Ömer, bir tanesinde ise “Dîvânî” ibaresi bulunmaktadır. Bu şiirlerden “muhtâc eyleme” ayaklı şiir Karasoy-Yavuz (2015: 788) tarafından hazırlanan Âşık Ömer divanı ile Ergun (1935:169) tarafından hazırlanan çalışmada bulunmakta iken diğer üç şiirin henüz hiçbir çalışmada yayımlanmadığı görülmektedir. “Kalbine ilhâm bırak yâ Rab yârim yine söylesin” redifli şiir ile ilgili olarak Sadeddin Nüzhet Ergun bu şiirin Ali Emîrî kütüphanesindeki 742 numaralı mecmuada geçtiğini belirtmektedir (Ergun, 1935: 54). Bu mecmua temin edilip incelenmiştir ancak mecmuada Âşık Ömer'e ait başka şiirler bulunmasına rağmen bahsedilen şiir tespit edilememiştir. Benzer şekilde elif-name şeklinde yazılmış şiirin de Ergun'un çalışmasında bir dörtlüğü verilmiş olup kalanı yayımlanmamıştır (Ergun, 1935: 73). “Sana benden selâm olsun” redifli şiire ise şu ana kadar Âşık Ömer'le ilgili yapılmış yayınlarda rastlanılmamıştır. Bu şiirin son dörtlüğünde Âşık Ömer ya da herhangi bir aşığın ismi zikredilmemektedir. Ancak şiirin başlık kısmında Âşık Ömer ifadesinin bulunması bu şiirin ona ait olması ihtimalini doğurmaktadır. Bu yüzden diğer şiirlerle birlikte bu şiire de çalışmada yer verilmiştir.

1. 'ÂŞIK 'ÖMER

Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlün

Yâ İlâhî sen beni insâna muhtâc eyleme
Olur olmaz nâ-halef nâdâna muhtâc eyleme⁴
Ol Habîb-i⁵ Fahr-i 'âlem Mustafâ'nın 'aşkına
Çaresiz⁶ koyup beni düşmâna muhtâc eyleme

Cümlemin ma'bûdu sensin sendedir 'izz ü kemâl⁷
İstemem nâ-merd elinden devlet-i mâl u menâl⁸
Kendi lütfundan kerem kil ey kerîm-i Zü'l-celâl
Yalnız dosta değil düşmâna⁹ muhtâc eyleme

Yâ İlâhî kil 'inâyet¹⁰ Hazret-i Âdem 'aşkına¹¹
Cennet-i Tûbâ¹² vü hem 'arş-ı mu'azzam 'aşkına¹³
Ravza-i zemzem dahî beytû'l-mükerrem¹⁴ 'aşkına
Kendi lütfundan kerem kil¹⁵ câna muhtâc eyleme

Bin bir ismin sâhibisin şüphemiz¹⁶ yoktur sana
İns ile cin kurd ile kuş cümle[si]¹⁷ kuldur sana¹⁸
Gıce gündüz ağlayup budur niyâzım dâ'imâ¹⁹
'Ömer'i dertli edüp²⁰ dermâna muhtâc eyleme

2. DÎVÂNÎ²¹

Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlâtün/Fâ'ôîlün

Ey elif kâmetlü dil-ber ey melek simâlu yâr
Saklasın seni hatâdan ol Ganî Perverdigâr
Seni yavrum görmeyeli işim oldu âh u zâr²²
Kalbine ilhâm bırak yâ Rabbi yârim söyleyin²³

Sevdiğim almış 'askerin çıkmış 'âvân köşkünâ²⁴
Nice bin kanlar boyanmış misk-i 'anber köşkünâ
Ol habîbin fahr-i 'âlem Mustafâ'nın 'aşkına
Kalbine ilhâm bırak yâ Rabbi yârim söyleyin

Her ne zaman çağırursam Hızır İlyâs irişür
Âh edince gözüm yaşı deryâlara karışur
Ol mübarek Cum'a günü kan idenler barışur
Kalbine ilhâm bırak yâ Rabbi yârim söyleyin

'Âşık 'Ömer dir²⁵ elinden tâkatim oldı hilâl
Leblerin[i] ağzıma alamam âb-ı zülâl
Bin bir adın hümetiçün kudretile Zü'l-celâl
Kalbine ilhâm bırak yâ Rabbi yârim söyleyin

3. ELİF-NAME²⁶

Elif Allâh'ı seversen gel bize nâz eyleme
Be Bize kendi lütfundan bir kerem kılsan ne var
Te Tamâm oldu cefâlar düşmânî şâd eyleme
Se Sevâbdur ey efendim bir büse virsen ne var

Cim Cemâlin aya benzer ol nâzlı kaşım hilâl
Ha İsmîn ögmiş yaratmış kudret ile Zü'l-celâl
Hı Hüdâ'nın emri ile leblerin âb u zülâl
Dal Derdinden deli oldum hâtırım sorsan ne var

Zel Zelillik çekmişem ki derdine düşeli ben
Ra Râhat bulmadım asla yandı vücûdumda ten
Ze Zeytün gözli efendim cevri eylesin bana sen

Sin Selâmım bâri bir kez sevdiğüm alsan ne var

Şın Şifâsız derde düşdüm asla 'ilâç bulmadım
Sad Sataşdım ağlamana leyl ü nehâr gülmedim
Dad Zâ'if düşdi vücûdum nolducağım bilmedim
Tı Tâlib-i Nüşîrevân'ım bu çeşmim silsen ne var

Zı Zâlimlik çok eyledin bâri bir kez bana bak
Aym 'Ukûbet içinde sevdiğüm gayet merâr
Gayın Gâzilik virdi bu resminden Zü'l-celâl
Fe Fânîdür dâr-ı dünyâ sevdiğüm gülsen ne var

Kaf Kıyâmete kalmasın nâzlı yârim el-amân
Kef Kifâyet eyler bize merhamet kılsan ne var
Lam Lütfun olursa şâd oluruz bir zamân
Mim Medâr-ı aya efendim gerdânın açsan ne var

Nun Nazîrin yok cihânda var benim yârim benim
He Hemân bir dem düşdüm elde olan varım benim
Dir ki 'Ömer lâmelif yok midur ârım benim
Ye Yeşil donlu meleksin efendim karşumda dursan ne var

4. 'ÂŞIK 'ÖMER

Benim 'izzetlü sultânım
Sana benden selâm olsun
Melek yüzi şirin sözi
Sana benden selâm olsun

Benim gül yüzlü yârim
Âsmâna çıkdı âh zârım
Benim dertli hünkârım
Sana benden selâm olsun

Yürecüğüm yakdı nârım
Var mı hiç derde dermânım
Beni yakdı âh u zârım
Sana benden selâm olsun

Derdine sararup soldum
Hakikatlu seni buldum
Cânım sana gönül virdim
Sana benden selâm olsun

Sele döndü iki gözüm
Bağlamışım sana özüm
Budur dâ'im sana sözüüm
Sana benden selâm olsun

Gel benim cânıma kıyma
'Adüvler sözüne uyma
Leyl ü nehâr ahım alma
Sana benden selâm olsun

Merhâmet eyle hâlime
Hak insâf vir yârime
Var sunaca sultânıma
Eyzan

Sonuç

Kütüphanelerde kayıtlı olmayan bir cönkte tespit ettiğimiz Âşık Ömer'e atfedilen şiirlerden "muhtâc eyleme" ayaklı şiirdeki dizelerin pek çoğunun aruzun *fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilün* kalıbına uyduğu görülmektedir. Âşık Ömer'in divanında da geçen bu şiirin bu kalıba uymayan mısralarındaki uyumsuzlukların cönkün müstensihinden kaynaklanmış olması muhtemeldir. "Kalbine ilhâm bırak yâ Rab yârim yine söylesin" redifli şiirin baş kısmında yazılan "dîvânî" ifadesinden bu şiirin aruzlu şekillerden olan dîvânî tarzında yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak şiirin bazı mısralarının dîvânî nazım şeklinin kalıbına uymadığı görülmektedir. Ayrıca şiirde nakarat şeklinde verilen ana uyak dizesindeki hece sayısı da diğer dizelerden fazladır.

Elif-name şeklinde yazılmış olan "ne var" ayaklı şiirin kelime kadrosu bir divan şiirini andırmaktadır. Ayrıca bu şiirdeki bazı mısraların âşıklar tarafından en sık kullanılan aruzun *fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilün* kalıbına uyduğu görülse de 15'li hece ölçüsüyle yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü bu şiirde adı geçen kalıba uymayan mısralar çoğunluktadır. "Sana benden selâm olsun" ayaklı şiirin ise sekizli hece ölçüsüyle yazılmış bir semai olduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Ömer'e atfedilen bu şiirlerin ölçülerindeki kusurlar hem âşıkların aruzla şiir yazma noktasında yaşadıkları sıkıntılardan hem de cönkü oluşturan kişinin dikkatsizliğinden kaynaklanabilmektedir. Âşık Ömer'in aruzla şiirler yazarak divan oluşturmuş olması, özellikle ilk üç şiirdeki kelime kadrosunda Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olması, şiirlerdeki dizelerin çoğunlukla aruzun *fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilâtün/fâ'Öilün* kalıbına uygun olması bu şiirlerin Âşık Ömer'e ait olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. "Sana benden selâm olsun" ayaklı şiirde ise sadece şiirin üst kısmında Âşık Ömer yazılmış olup son dördüğünde herhangi bir âşığın ismi zikredilmemiştir. Bu durum ya cönkü oluşturan kişinin dikkatsizliğinden kaynaklanmıştır ya da başkasına ait olan bu şiir müstensih tarafından Âşık Ömer'e atfedilmiştir.

Âşık Ömer gibi Türk edebiyatındaki üretken âşıkların şiirlerinin tespit edilmesi için kütüphanelerde kayıtlı olan ve olmayan cönklerdeki şiirlerin okunması gerekir. Bu mak-satla hazırlanan bu çalışmanın Âşık Ömer araştırmalarına katkı sağlaması umulmaktadır.

NOTLAR

1. Bu çalışma SNE şeklinde kısaltılmıştır.
2. Bu çalışma YK-OY şeklinde kısaltılmıştır.
3. Tokat'ta esnaf olan, el yazmaları ve antika eşyalara ilgisi bulunan Hasan Erdem'e bu çalışmada tanıtılan cönkü incelememize imkân tanıdığından teşekkürü borç biliriz.
4. Bu dize, okunan cönkte "Her olur olmaz nâ-merde muhtâc eyleme" şeklindedir. Ancak cönkteki hali ile dize, şiirin veznine uymadığından dizenin SNE ve YK-OY'de geçen "Olur olmaz nâ-halef nâdâna" şekline yer verilmiştir
5. SNE ve YK-OY'de "Habîbin"
6. SNE'de "Dostumu"
7. SNE ve YK-OY'de "Devlet kemâl"
8. SNE ve YK-OY'de menâl şeklindedir. Bu kelime zenginlik, varlık anlamına gelen menâl kelimesi olması gerekirken cönkte yanlışlıkla melâl şeklinde yazılmıştır.
9. YK-OY'de "Düşmana değil dahî yârâna" SNE'de "Düşmana değil dahî dostâne"
10. YK-OY'de "Kıl kanâat sen bana"
11. SNE'de "Kıl inâyet sen bana hazret-i İmam aşkına"
12. YK-OY'de "Cennet-i uz mâ"
13. SNE'de "Cennet-i uz mâ ile ol Arş-i Rahman aşkına"
14. SNE ve YK-OY'de "Âb-ı zezem dahi ol Beyt-i mükerrem"
15. SNE'de "Bâb-ı eltâfından özge" YK-OY'de "Bâb-ı lütüfandan kala bir" şeklindedir. Bu dize şiirin veznine uymadığından "kerem kıl" ifadesinden sonra gelen "her" kelimesi gösterilmemiştir.

16. SNE'de "sırrımız"
17. Şiirin veznine uymayan bazı dizelere tarafımızca eklenen hece veya sesler köşeli ayraç içerisinde gösterilmiştir.
18. SNE'de "Gice gündüz ağlayup budur niyâzım dâimâ", YK-OY'de "Gice gündüz ağlayup niyâzım budur dâimâ"
19. YK-OY ve SNE'de "İns ile cin kurd ile kuş cümlesi kuldur sana" şeklindedir. Bu dize okunan cönkte "Gice gündüz ağlayup niyâzım budur sana" şeklinde geçmekte olup şiirin veznine uymamaktadır. Bu yüzden şiirin veznine uygun olan ve SNE'de geçen "Gice gündüz ağlayup budur niyâzım dâimâ" dizesi yazılmıştır.
20. SNE'de "Ömer'i dertli edüp", YK-OY'de "Bu Ömer'i dertli' edip" şeklindedir. Okunan cönkte ise dizenin bu kısmı "Bu 'Ömer kuluna dert vürüp" şeklinde olup şiirin veznine uymamaktadır. Bu yüzden SNE'de geçen şekli yazılmıştır.
21. Bu şiir ile ilgili olarak Sadeddin Nüzhet Ergun Teselya Yenişehir'inde Âşık Ömer adlı bir saz şairinin yetiştiğini Bayan Sadiye isimli kişiden duyduğunu yine aynı kişiden "Âşık Ömer ah edince Hızır İlyas irişür
Buna bayram günü derler kan edenler barışur" beytini duyduğunu belirtir. Devamında ise bu şiirin Ali Emiri 742 numarada kayıtlı olduğunu belirterek;
"Der ki Ömer hû deyince evliyâlar irişür
Gözüm yaşı sel sel olup deryâlara karışur,
lyd-i şerif günlerinde kan edenler barışur
Kalbine ilham bırak yâ Rabbi yârim söylesin" dörtlüğünü verir (Ergun, 1935: 54). Ancak Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Eserler bölümünde eski kaydı 742 olan mecmua incelendiğinde bu şiire rastlanmamaktadır.
22. Cönkte bu dizinin sonunda "سك" ifadesi de bulunmaktadır. Ancak bu ifade hem kafiyeye uymadığından hem de hece sayısını fazlaştırdığından yukarıya yazılmayıp burada belirtilmiştir. Dizinin "Yavrum seni görmeyeli işim oldu âh u zâr" şekli de şiirin veznine uymadığından" ilk iki sözcüğün yeri tarafımızca değiştirilmiştir.
23. Şiirin ayak dizesi, incelediğimiz cönkte "Kalbine ilhâm bırak yâ Rab yârim yine söylesin" şeklinde yazılmış olup bu dizinin şiirin veznine uymadığı görülmektedir. Ergun (1935:54), tarafından bir dörtlüğü verilen şiirin ayak dizesi de dikkate alınarak dizede gerekli değişiklikler yapılmıştır. Ayak dizesinin şiirin kalıbına uyması için yapılan bu değişiklik, diğer ayak dizelerinde de yapılmış olup yeniden belirtilmemiştir.
24. "Sevdiğim almış 'askerin çıkmış 'âvan köşküne" şeklinde olan bu dizedeki "almış" ile "askerin" sözcüklerinin yeri değiştirilerek dizinin vezne uyması sağlanmıştır.
25. "'Âşık Ömer dir ki elinden tâkatim oldı hilâl" şeklinde olan bu dizede hece fazlası olduğu için "ki" bağlacı çıkartılmıştır.
26. Bu başlık tarafımızdan eklenmiştir. Ayrıca bu şiirde herhangi bir aruz vezni tespit edilememiştir. Bu şiirin 15'li hece ölçüsüyle yazıldığı düşünülmektedir. Elif-name şeklinde yazılmış olan bu şiirin ilk dörtlüğü Ergun'un çalışmasında şu şekilde verilmiştir.
Elif Allah için olsun gel bize nâz eyleme
Be bize bugün tenezzül eyleyüp gelsen ne var
Te tamâm oldu cefâlar düşmanı şâd eyleme
Se sevâbı var kuluna bir nazar kılsan ne var
Ancak Ergun, Âşık Ömer'in Nesimi gibi divan şairlerine özenmesi sonucu bu şekilde şiirler yazdığını ifade etmiş ve şiirin kalanını çalışmasına almamıştır (Ergun, 1935:73). Sadece ilk dörtlüğü verilen "ne var" ayaklı bu elif-name ile çalışmamızda yayımladığımız elif-name arasında farklılıkların olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Hüseyin. *Hâfız Halil İbrahim Efendi Cöngü Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- Büyükokutan Töret, Aslı. "Balıkesir'de Bulunan Bir Cönkte Âşık Ömer'in Şiirleri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 27 (2019): 516-538.
- Çavdar, Yıldray. "Fransa Milli Kütüphanesindeki Cönklerde Âşık Ömer Adına Kayıtlı Şiirler". *SEFAD*, 37 (2017): 387-406.
- Deniz, Namık. *Niğde-Bor Kaynaklı Cönkler Üzerine Tetkik*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, 2015.
- Elçin, Şükrü. *Âşık Ömer*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi, 1935.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Cönk". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 8 (1993): 73-75.

- Gülhan, Abdülkerim. “Balıkesir İl Halk Kütüphanesi’ndeki Bir Cönkün Tanıtılması ve Cönkteki Âşık Ömer’e Ait Şiirler”. I. *Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (1999): 343-355.
- İbraev, Mirlan. *Âşık Ömer’in Taşkent’te Basılmış Divanı Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2007.
- Kara, Ahmet. *Dînî Tasavvufî Şiirler Mecmuası (İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı No: K.000351) İnceleme-Metin-Dizin*. Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 2019.
- Kara, Ahmet. “Âşık Ömer’e Ait Olduğu Düşünülen Yeni Şiirler”. *Mecmua*, 9 (2020): 45-83.
- Karasoy, Yakup ve Yavuz, Orhan. “17. Yüzyıl Saz Şairi Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13(2003): 177-215.
- Karasoy, Yakup ve Yavuz, Orhan. *Âşık Ömer Divanı*, İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Karasoy, Yakup ve Yavuz, Orhan. “Âşık Ömer Divanına Katkılar I”, *TÜBAR*, XLI (2017): 157-194.
- Kaya, Doğan. *Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Özarslan, Metin ve Aldemir, Hüseyin. “Âşık Ömer Divanı’na Yeni Katkılar –III”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9/1 (2020): 225-259.
- Tatçı, Mustafa ve Hançerlioğlu, Filiz. “Âşık Ömer’in Eski Bir Cönkteki Şiirleri”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXVI, 2 (1988): 266-277.
- Yüngül, Naci. “Âşık Ömer’in Neşredilmemiş Koşmaları”, *Halk Bilgisi Haberleri*, 96 (1939): 251-253.

EK: METİNLER
1.

عاقوب عمر
يا الهی من بنی انسانه محتاج ایله
هراولوز اولمزنا مرده محتاج ایله
اول حبیب فخر عالمه مصطفی نیا عشقنه
چاره سنز قویوب بنی دشمنانه محتاج ایله
جمله نك معبود سن یك سندر عترت کمال
استه نامرغ الدن دولتی مالی ملال
کندی لطفکدن کرم قیل ای کرم ذوالجلال
یا لکز دوسه دکل دشمنانه محتاج ایله
بالله قیل عنایت حضرت ادم عشقنه
جنت طوبی وهم عرش معظم عشقنه
روضه زمزم دخی بیت المکرم عشقنه
کندی لطفکدن کرم قیل هر جانه محتاج ایله
بک بر اسمک صاحبی سک شمسین یوقدر سکا
انسله جن قور دیله فوش جمله قولدر سکا
کیجه کوندوزن اغلیوب نیازم بودر سکا
ملا بو عمر فولکه درت و یروب در مانه محتاج ایله
چیرانده باغی بزیر
اندیک بی ایمل زیل
ایکی کول بر اولسه
بهرده دو یار شهوتیز
تمت
۲۱۲۱۲
۲۲۱۱
۱۱۱
قلندار بک اولدی
بو ابرو لوقی بیتر اولدی
شونیم جاهیل نامیم
کولورده فوش اولدی
ملا
یا نبی در

2.

دوانی
ایحالف قامتلوا دلبرای ملک سخالویان
صاقلاکین سنی خطادان اولغنجی یوقور دیکان
یورم سنی کوروییه لی شیم اولدی اهنلر
قلبنه الحام براق یارب یاریم بنه سویله سنک
سودیکم المش عسکون جی قمش عاوان کوشکنه
نجه بیگ قاندر بویانمش مسکی عنبر کوشکنه
اول جیبیک فرخ عالی مصطفی نیک عشقنه
قلبنه الحام براق یارب یاریم بنه سویله سنک
هرنه زمان جاغورم خضر الیلر ایریشور
اه ادمجه کوزم یاشی دیر یالار قاریشور
اول مبارک جمع کونی قان ایدنلر یار شور
قلبنه الحام براق یارب یاریم بنه سویله سنک
عشق عمرده که نندن طاقم اولدی هلال
لبلرین اغزیه الدهمه ابوزلال
بک رادیک حرمتیون قدرت له ذوالجلال
قلبنه الحام براق یارب یاریم بنه سویله سنک
طالع
دولتو کین قیدور
کوتی ییگین سو قیدور
یاشی بنا وریله
انصه کلن یوقور
دولتو کین قیدور
کوتی ییگین سو قیدور
یاشی بنا وریله
انصه کلن یوقور

3.

١٧٧٧
٢١٨٥
٢٢٦

الف اللهم سورسك كل بين ناز ايلمه
ب بزه كندی لطفکدن بزرگرم قیل سگ نواز
ت تمام اولدی جفا کردوشمانی شاز ایلمه
ث ثوابدا اولم قندیم بیزوسه ورسک نواز
ج جمالك ايله بکنز اول نازی قلشک هلال
ح الحسبک اولمش برتمش قندیم ايله ذوالجلال
خ خدانیک ایلما ایله لیسرک اب ذوالال
د دردیکن دلی اولدوم خاطریم صورسک نواز
ذ ذلیل لیک حکیشیم کی دردیکه دوشه بی غیب
سلا سلاحت بولمدم اصلانانندی وجودمدن
ز زبون کونما قندیم جورجا ایلرسک بکاسن
س سلایم باری بزرگرسود کور ایلرسک نواز

4.

ش شفا شیز در دوشدوم اصلا علاج بولیدیم
 ص صنا شدیم اغلکه لیل تهار کولیدیم
 ض ظایف دوشدی وجودیم نوکد و جلا کیم بولیدیم
 ط طالبی نویش و انیم بوجشم سبیل سک کلان
 ظ ظالیم لک جوق اللیک باری برکز بکا باق
 ع عقوقت ایجنه سود و کوم غایت ترار
 غ غزیلک و بریدی بود محمدن دوا لجلال
 ف فایند و نذاری دنیا سود و کوم کول سک نوار
 ق قیامتہ فالما سیک ناز بولیدیم ال امار
 ک کفایت اکر پیر رحمت قیل سک نوار
 ل لطفک اولور سه شان اولور روز زمان
 م مددایه افندیم کردانک اجسد نوار
 ن ناز بیک یوق جھانق و امریم یاریم نیم
 ه همان بر دوشدوم اولان و انیم نیم
 ی دیشکی عمر لام الیف بوقود و انیم نیم
 ی یسنل دوشدوم ملک سیک افندیم فار شومده دوشد نوار

عمس
 ۶۶۵